

მარინე ილურიძე

იბრაჰიმ რაჰიმზადეს ცნობები საქართველოს შესახებ

XVI ს-ის ოსმალთა ისტორიკოსი ჰარიმი იბრაჰიმ რაჰიმზადე ჩავეში ავტორია სამი თხზულებისა; ესენია: 1. სულთან მურად-ხანის გამარჯვების წიგნი (Zafername-i Hazret-i Sultan Murad-Han), 2. განჯის დაპყრობის წიგნი (Kitab-i Gencine-i Feth-i Gence) და 3. მურად. III-ის წალკოტის გაუშლელი ვარდი თავრიზის დაპყრობის წიგნი (Gonce-i bag-i Murad). პირველში აღწერილია 1578 წელს საქართველოში, შირვანსა და დაღესტანში ოსმალეთის არმიის შემოსევა ლალა მუსტაფა ფაშას მეთაურობით. ცნობები საქართველოს შესახებ გვხვდება ასევე მეორე თხზულებაშიც, რომელიც 1579 წელს ოსმალთაგან განჯის დაპყრობას ეძღვნება, მესამეში კი მთელი სისრულითაა აღწერილი 1585 წელს ოსმალთა მხედართმთავრის ოზდემიროღლუ ოსმან ფაშას ხელმძღვანელობით თავრიზის დამორჩილება. რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, არც ერთი ამ თხზულებათაგანი გამოქვეყნებული არ არის.

სამივე ნაშრომი ინახება სტამბოლის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში — № 2372. „განჯის დაპყრობის წიგნის“ კიდევ ერთი ნუსხაა დაცული თოფქაფის სასახლის ბიბლიოთეკის ერევნის კოშკშიც — № 1296. ეს თხზულება აღწერილია ა. ლევენდისა და ფ. კარატაის კატალოგებში¹. თურქი ისტორიკოსები ი. დანიშმენდი და ბ. ქუთუქოღლუ სამივე ნაშრომს², ფ. ქირზიოღლუ კი მხოლოდ „სულთან მურად-ხანის გამარჯვების წიგნსა“ და „განჯის დაპყრობის წიგნის“ უთითებს³. ამ სამ ნაშრომს იხსენიებენ, აგრეთვე, აზერბაიჯანელი მეცნიერებიც ო. ეფენდიევი და შ. ფარზალიევი⁴.

¹ Ağah Sırrı Levend, Gazavat nameler ve Mihaloğlu Ali beyin Gazavat namesi, Ankara, 1956, გვ. 89—90; F. E. Karatay, Topkapı, Sarayı Müzesi Kütüphanesi türkçe yazmalar kataloğu, İstanbul, 1961, გვ. 233.

² I. H. Danişmend, İzahlı Tarihi Kronolojisi, ტ 3, İstanbul, 1961, გვ. 694; B. Kütkoğlu, Osmanlı İnan Sıyası Münasebelleri, I, 1578—1590, İstanbul, 1962, გვ. X.

³ F. M. Kirzioğlu, Osmanlıların Kafkas ellerini fethi/1451—1590/, Ankara, 1976, გვ. 399.

⁴ O. A. Эфендиев, III. Ф. Фарзалиев, К историко-ведческой характеристике трудов османского хрониста XVI в. Ибрагима Рахимзаде, Советское Востоковедение. Проблемы и перспективы. М., 1988, გვ. 144—148; III. Ф. Фарзалиев, Восточные источники по истории Дагестана, Махачкала, 1980, გვ. 105.

ი. ჰამერი შეცდომით რაჰიმინადეს აკუთვნებს „ოსმან ფაშას ისტორიისა“ და „ამბავი ჩილდირისას“ (?)⁵. ვ. ფლუგელის არაბულ, სპარსულ და თურქულ ხელნაწერთა ცნობილ ვენტურ კატალოგში შესულია ნახსენები „ოსმან ფაშას ისტორია“ და კიდევ „თავრიზის დაპყრობის წიგნი“ — № 1016/1018⁶. პირველში გადმოცემულია 1578—1580 წლებში საქართველოში, შირვანსა და დაღესტანში ლალა მუსტაფა ფაშასა და ოზდემიროღლუ ოსმან ფაშას ლაშქრობები, მეორეში კი 1585 წელს ოსმალთაგან თავრიზის დაპყრობა. როგორც აღვნიშნეთ, ი. ჰამერი პირველ თხზულებას რაჰიმინადეს აკუთვნებს, ვ. ფლუგელი კი ეპქვევე აყენებს მის ავტორობას. მისი აზრით, „არც ხელნაწერი და არც სხვა ცნობები არ გვაწვდიან ამ მოსაზრების დამამტკიცებელ საბუთებს“⁷. ჩვენ ხელთ გვქვს ფოტოპირები „ოსმან ფაშას ისტორიის“ კიდევ ერთი ნუსხისა, რომელიც პარიზის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში ინახება და რომელსაც კოლოფონში გარკვევით აქვს მიწერილი ავტორის ვინაობა — სოლჟ აბუბექრ ბინ აბდულაჰი*. „თავრიზის დაპყრობის წიგნის“** ავტორის ვინაობა თითქოსდა გარკვეულია. თხზულებას ბოლოში მიწერილი აქვს რაჰიმინადე ჩაფუში, მაგრამ ჩვენი აზრით გამორიცხული არაა, იგი გადამწერის მიერ იყოს მიწერილი და ვფიქრობთ, თხზულება აბუბექრ ბინ აბდულაჰს უნდა ეკუთვნოდეს. საქმე ის არის, რომ ოსმალთაგან თავრიზის დაპყრობა 1585 წელს რაჰიმინადეს აღწერილი აქვს „Gonce-i bag-i Murad“-ში და საეჭვოა, რომ მას ერთი ფაქტის შესახებ ორი თხზულება შეედგინა და, რაც მთავარია, „თავრიზის დაპყრობის წიგნისა“ და აბუბექრის „ოსმან ფაშას ისტორიის“ ერთმანეთთან შედარებისას აღმოჩნდა, რომ ორივე თხზულებას საერთო აქვს წერის მანერა და ლექსიკა. ხშირ შემთხვევაში მეორდება ერთი და იგივე ან ძალიან მსგავსი ფრაზები და წინადადებები, ამ მსგავსებამ კი გვაფიქრებინა, რომ „თავრიზის დაპყრობის წიგნის“ ავტორადაც შესაძლოა აბუბექრ ბინ აბდულაჰი ვიგულოთ.

იბრაჰიმ რაჰიმინადე ჩაფუშის ბიოგრაფიიდან ვიცით მხოლოდ ის, რაც მის თხზულებებშია დაცული. კერძოდ, რომ იგი ქუთათაჰის ალაი-ბეგი იყო⁸ და 1578 წელს მამამისის მეგობარმა ლალა მუსტაფა ფაშამ ქუთათაჰის მახლობლად მდებარე სოფელ „საქაში“ ყოფნისას თავისთან მიიწვია⁹. რაჰიმინადე

⁵ Joseph Hammer, Geschichte des Osmanischen Reichs, ტ. 9, Wien. 1833, გვ. 204.

⁶ G. Flügel, Arabischen, persischen und türkischen Handschriften kaiserlich-königlichen Hofbibliothek, ტ. 2, Wien, 1865, გვ. 237.

⁷ იქვე.

* აბუბექრის შესახებ იხ. მ. ი ლ უ რ ი ძ ე, აბუბექრ ბინ აბდულაჰი და მისი „ოსმან ფაშას გამარჯვებათა წიგნი“. — „გულანი“, თბ., 1989, გვ. 187—199.

** ვენის ნაციონალური ბიბლიოთეკიდან მიღებული „ოსმან ფაშას ისტორიისა“ და „თავრიზის დაპყრობის წიგნის“ ფოტოპირები დაგვიტოპო ე. აბულაძემ, რისთვისაც დიდ მადლობას მოვახსენებთ.

⁸ Ağâh Sırrı Levend. დასახ. ნაშრომი, გვ. 89.

⁹ I. H. Danişmen, დასახ. ნაშრომი, გვ. 18.

შირვანში დატოვებული ოსმალთა ლაშქრის სარდლის ოსმან ფაშას ამაღლაში ირიცხებოდა¹⁰. მას დიდი ნდობა დაუმსახურებია და როგორც პატივდებული ჩავუშის ტიტულის მქონეს, სამხედრო ბანაკიდან წერილები გაუტანებია სტამბოლში, იქიდან კი სხვადასხვა ბრძანებები ჩამოუტანია¹¹.

ჩვენ ხელთ გვაქვს რაჰიმზადეს „განჯის დაპყრობის წიგნის“, „მურად III-ის წალკოტის გაუშლელი ვარდისა“ და „სულთან მურად-ხანის გამარჯვების წიგნის“ ფოტოპირები*. ამჭერად ყურადღებას ამ უკანასკნელზე ვამახვილებთ.

თხზულება ავტორს ოსმალეთის სულთნის მურად III-ის (1574—1595) „ნებართვითა და დავალებით“ შეუდგენია. იგი ოთხი კარისა და ცხრა თავისაგან შედგება და 116 გვერდს მოიცავს. თითოეულ გვერდზე 25 სტრიქონია, დაწერილია შავი მელნით, ხელი ნასხი.

როგორც ყველა ოსმალთა ისტორიკოსი, რაჰიმზადეც ტენდენციურია. მისთვის მისაღებია ოსმალთა ყოველგვარი მოქმედება, ხოლო მოწინააღმდეგის ყოველი ნაბიჯი კი მის აღშფოთებას იწვევს. მაგრამ მიუხედავად ამისა, რაჰიმზადეს ცნობები, როგორც ამ ამბების თვითმხილველისა და თანადამხედურისა, საგულისხმო და გასათვალისწინებელია XVI ს-ის 70-იანი წლების საქართველოს ისტორიის საკითხების კვლევისას, მით უფრო, რომ 1578 წელს საქართველოში ოსმალთა შემოსვლა მუსტაფა აღის შემდეგ ასე დაწვრილები და სიმართლით არავის არ აღუწერია.

საქართველოს შესახებ საუბარია მეორე კარის პირველსა და მეორე თავში და მეოთხე კარის მეორე თავში. იმის გამო, რომ მიკროფირი მეტად უხარისხოა, ტექსტის სრულად ამოკითხვა შეუძლებელია.

როგორც რაჰიმზადე გვაუწყებს, არზრუმიდან აყრის შემდეგ ოსმალთა ლაშქარი პირველად ბასიანის ველზე დაბანაკდა და ლალა მუსტაფა ფაშამ არზრუმის ბეგლარბეგ ბაჰრამ ფაშას ზარბაზნებითურთ ოლთისის ციხეში გაუზავნა „ჩათვალა საჭიროდ“¹². ოსმალების მიერ უპირველესად ოლთისის ციხის დალაშქრის მიზეზი ალბათ ის იყო, რომ იგი ათბაგ ყვარყვარე IV-ეს ეკუთვნოდა და მისი დაპყრობა ოსმალთა საბოლოო გამარჯვების ერთგვარი გარანტი იქნებოდა. მეხუთე დღეს ოსმალები „ბასმალად“ სახელდებულ სადგომში მივიდნენ. აქ მუსტაფა ფაშას „გურჯისტანის მელიქებიდან ბაშიაჩიკად წოდებული ოლქის ქეთხულა და მამაცი და სახელოვანი ბეგები ეახლნენ, მორჩილება გამოუცხადეს, რამდენიმე ფრთა მიმიხიო და საჩუქარი მიაართვეს და განუცხადეს: „დღეის იქით ჩვენი ვილაიეთი ფადიშაჰის სამართავ ოლქში შედის, მორჩილების გზას არ გადაუხვევს და ერთგულების დიდ გზაზე ივლისო“¹³. განხარებულმა ლალა ფაშამაც დიდი პატივი მიაგო მათ და „სიცოცხლი, ქვეყნის და ქონების ხელშეუხებლობა აღუთქვა“¹⁴. მუსტაფა აღის ცნობით

¹⁰ I. H. Danişmend, დასახ. ნაშრომი, გვ. 78, 82, 96.

¹¹ F. M. Kirzioğlu, დასახ. ნაშრომი, გვ. 399.

* სამივე თხზულების ფოტოპირები გადმოგვცა ც. აბულაძემ.

¹² رحیمی زاده جهوشر، ظفرنامه حضرت سلطان مراد خان

¹³ იქვე.

¹⁴ იქვე.

ლალა ფაშას იმერეთის მეფე გიორგი II-ის (1565—1583) ელჩი მორჩილების წიგნითა და საჩუქრებით მთა ალლაჰუეკბერის სიახლოვეს მიუღია¹⁵.

ბასმალიდან არტაანში მისვლისას მუსტაფა ლალა ფაშა კიდევ ერთმა ეი-ზიტმა გაახარა, მასთან „გურჯისტანის მელიქებიდან რამდენიმე მელიქის მორჩილების წიგნით კაცები მოვიდნენ და მეგობრობა და გულწრფელობა გამოამჟღავნეს და ეს მოწონებულ იქნა. მათ სულთნის უავგუსტოესი წიგნი ებოძათ და ამგვარად, სარწმუნოებრივი მტრების უმრავლესობა დამორჩილდა“¹⁶. მუსტაფა ალი აზუსტებს ამ ცნობას, მორჩილების წიგნით ქაიხოსრო II-ის (1545—1573) ქვრივის დედისიმედის ელჩი მისულა. იგი პირობას სდებდა, რომ უმცროს ვაჟს მანუჩარს მძევლად გააგზავნიდა, ხოლო თვითონ და უფროსი ვაჟი ყვარყვარე კი თავის ხალხს თურქებისკენ გადაიბირებდა და გადასახადსაც გადაიხდიდა¹⁷.

შემდეგ მოთხრობილია ჩილდირის ციხისათვის გამართული ბრძოლის ამბები. ამ ციხესთან ოსმალთა ძირითადი ლაშქრის მისვლისას ქართველებთან შეტაკება უკვე დაწყებული ყოფილა¹⁸. აბუბეკრის ცნობით, არტაანიდან აყრის შემდეგ ოსმალებს იბლისის (ქაჯის) ციხე დაუმორჩილებიათ¹⁹, მუსტაფა ალი კი სტამბოლში გაგზავნილ არზაში იენი-ყალას იხსენიებს²⁰. იენი-ყალა უთითებენ ასევე მუნეჯიმ-ბაში და იბრაჰიმ ფეჩევი²¹. როგორც ერთ სიგელშია ნათქვამი, „შეითან-ყალას იენი-ყალასაც უწოდებენ“²². შეითან-ყალა ისევე, როგორც იბლისის ციხე, ქართულ ენაზე ქაჯის ციხეს ნიშნავს, მაგრამ, როგორც ზემოთ ვთქვით, რაჰიმინადეს მოხსენიებული აქვს არა იბლისის (ქაჯის), არამედ ჩილდირის ციხე, ჩილდირის ციხეს კი ზოგიერთი მკვლევარი ქაჯის ციხესთან აიგივებს²³.

ჩილდირის (იბლისის) ციხისათვის გამართული ბრძოლის პარალელურად

¹⁵ نمرتنامه عالی، ვენური ნუსხა. ადრე ვისარგებლეთ ს. ჩიქიას მიერ შესრულებული თარგმანით, მაგრამ თარგმანიცა და ოსმალური ტექსტის ფოტოპირებიც დღესდღეობით დაკარგულია, ამიტომ გვერდებს ვერ ვუთითებთ.

¹⁶ رحیمی زاده جاوش გვ. 27.

¹⁷ نمرتنامه، ვენური ნუსხა.

¹⁸ رحیمی زاده جاوش გვ. 27; თვალში საცემია ის, რომ რაჰიმინადეს ჩილდირის ომი ქართველებსა და ოსმალებს შორის გამართულ ბრძოლადა აქვს გააზრებული.

¹⁹ ابو بكر بن عبد الله، تايخ عثمان پشا، გვ. 15—16.

²⁰ نمرتنامه სტამბოლური ნუსხა, გვ. 69ა, 70ბ, 76გ, ვუთითებთ B. Kütükoglu-ს დასახ. ნაშრომის მიხედვით, გვ. 51.

²¹ ს. შენგელია, ოსმალი ისტორიკოსის მუნეჯიმ-ბაშის ცნობები ლალა მუსტაფა ფაშას ამიერკავკასიის ქვეყნებში ლაშქრობის შესახებ.—„ქართული წყაროთმცოდნეობა“, II, თბ., 1968, გვ. 146; იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, თურქული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო ს. ჩიქიამ, თბ., 1964, გვ. 39.

²² ვუთითებთ B. Kütükoglu-ს დასახ. ნაშრომის მიხედვით, გვ. 51.

²³ ივ. ჭაქვახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. IV, თბ., 1967, გვ. 268; თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები, 1577—1581, იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ელდარ შამსთვალისვილიძე, თბ., 1987, გვ. 48, F. Kirzioğlu, დასახ. ნაშრომი, გვ. 289, 473; ჩილდირის ციხის თაობაზე საპირისპირო აზრის შესახებ იხ.: ს. ჩიქია, გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დეუთარი, წიგნი III, თბ., 1958, გვ.

ჩლდირის ომიც დაწყებულა. ყარაულში მყოფი დიარბაქირის ბეგლარბეგი დერვიშ ფაშა ერეენის მმართველ თოქმაქ-ხანს, განჯის გამგებელ იმამყულ-ხანს და კიდეც სხვა ხანებსა და ბეგებს გადაწყდომია. როგორც ჩვენი ავტორი შენიშნავს, დერვიშ ფაშამ „სურვილი ველარ დაიოკა და ვარსკვლავებივით მრავალრიცხოვან ლაშქარს ერთი ბეგლარბეგი ალუდგა წინ“²⁴, მაგრამ მტრის სიმრავლემ თავისი გაიტანა, დერვიშ ფაშა ცხენიდან ჩამოვარდა, ხოლო ქრთი ბეგებიდან ამრადანის ეიალეთის ბეგი და კიდეც სხვა ამირები, ზაიმები და თიმარიოტები დაეცნენ ბრძოლის ველზე, „მთელმა ჯარმა სირცხვილი ჭამა, ხოლო მტერს ხელსაყრელი შემთხვევა მიეცა“. ლალა მუსტაფა-ფაშამ დერვიშ ფაშას დამხმარედ ოზდემიროღლუ ოსმან ფაშა, არზრუმის ბეგლარბეგი ბაჰრამ ფაშა და მარაშელი აჰმედ ფაშა გაუგზავნა. ბრძოლა გვიან დამემდეგ გაგრძელდა, მამხალეების ანთებაც კი დასჭირდათ. რაჰიმზადეს თქმით. „ბრძოლაში დაცემულ ურჯულოებზე შურისმაძიებლად დიდი წვიმაც მოსულა“²⁵. საბოლოოდ გამარჯვება ოსმალებს დარჩათ. ასეთივე თანმიმდევრობით აქვს აღწერილი ჩილდირის ბრძოლა აბუბექრ ბინ აბდულაჰსაც²⁶.

ამის შემდეგ, რაჰიმზადე ყვარყვარესა და მანუჩარის შესახებ გვიამბობს. როგორც იგი გვამცნობს „მელიქი ყვარყვარე და მელიქი მანუჩარი დამორჩილდნენ და რადგანაც იმედი ჰქონდათ, რომ უზენაესი კარის წინ მუხლია მოყრის ნებას დართავდნენ, ამიტომ ელჩი გამოაგზავნეს“²⁷. მათ ამის ნება მიიღეს და იმავე დღეს დაესწრნენ ლალა ფაშას მიერ მოწვეულ დივანსა და დიდ აღლუმს, სადაც ყველანი დამსახურებისდა მიხედვით დაასაჩუქრეს. მთავარსარდალმა მეომრებს საკუთარი ხელით დაახურა ჯილები, წელზე მოოქვილი ხმლები შემოარტყა და ხალათები უბოძა. ამასთან, ბევრი დააწინაურა და ტყვეებიც იქვე, დივანის წინ დაახოცინა. ყვარყვარემ და მანუჩარმა ოსმალეთის ხაზინის სასარგებლოდ ჯიზიას გადახდაც იკისრეს²⁸. ამით მთავრდება თხზულებაში სამცხის ტერიტორიაზე წარმოებული საომარი მოქმედებების აღწერა.

შემდეგ აღწერილია თბილისის დამორჩილება. ოსმალები თბილისში 986 წლის ჯუმად აღ-ახირის მეოცეჟგვირა დღეს (1578 წლის 24 აგვისტოს) შე-

403—405: ც. ა ბ უ ლ ა ძ ე, სამცხე-საათაბაგოს ისტორიიდან (XVI ს. 80-იანი წლები), მრავალთავი, XV, თბ., 1989, გვ. 201; Шараф-Хан ибн Шамсаддин Бидлүсү, Шараф-Наме, т. I, Перевод, предисловие, примечания, приложения Е. И. Васильевой, М., 1967, с. 516.

²⁴ رحیمی زاده جاوشی გვ. 28.

²⁵ იქვე გვ. 29.

²⁶ ابوبکر بن عبد الله، تاریخ عثمان باشا გვ. 16, 17.

²⁷ رحیمی زاده جاوشی გვ. 29, 30.

²⁸ იქვე, გვ. 32; ეს ფაქტი დაახლოებით ასევეა აღწერილი აბუბექრის (გვ. 20, 21), იბრაჰიმ ფეჩევის (გვ. 41), ყარა ჩელები-ზადესა (გ. ა ლ ა ს ა ნ ი ა, აბდულ აზიზ ყარა ჩელები-ზადეს ცნობები საქართველოს შესახებ. — საისტორიო კრებული, VI, თბ., 1976, გვ. 103) და სელიანაქის (გ. ფ თ უ რ ი ძ ე, მუსტაფა სელიანაქის ცნობები საქართველოს შესახებ, თსუ შრომები, ტ. 91, 1960, გვ. 263) თხზულებებში, მხოლოდ ეს ავტორები ყვარყვარეს მისვლის, ელჩის გაგზავნისა და ჯიზიას გაღების შესახებ არას გვამცნობენ; მანუჩართან ერთად ყვარყვარეს მორჩილება ფიქსირებულია მუნეჯიმ-ბაშის თხზულებაშიც (გვ. 137). იგივე დასტურდება 1579 წლის 9 დეკემბრით დათარიღებულ ჰექმშიც, რომელიც ოსმალეთის სულთანმა მურად III-ემ ჩილდირის ბეგლარბეგ მანუჩარს (მუსტაფას) გაუგზავნა, იხ. ც. ა ბ უ ლ ა ძ ე, დასახ. წერილი, გვ. 202.

ვიდნენ. ქართლის გამგებელმა დავითმა, დაუთ-ხანად წოდებულმა მტერს ბრძოლა გაუმართა და მხოლოდ შუალამისათვის მიატოვა ციხე, მაგრამ შეტაკებები ამით არ დამთავრებულა. იგი ტყე-ველს აფარებდა თავს და ოსმალოც მის სამყოფელს გაიგებდა თუ არა, მაშინვე იქ გაჩნდებოდა და ბრძოლას უმართავდა, რომელშიც ოსმალო იმარჯვებდა. ქართველთა მხრიდან პარტიზანული ბრძოლის გამართვას დაუთ-ხანის მეთაურობით ადასტურებენ ტ. მინადოი და დონ-ხუან სპარსელიც, მხოლოდ იმ სხვაობით, რომ ამ შეტაკებებზე ადგილი ჰქონია არა ოსმალთა თბილისში შესვლის შემდეგ, არამედ მანამდე, სამცხიდან თბილისისაკენ მიმავალ გზაზე²⁹. საპირისპიროს გვამცნობენ აბუბექრი, მუსტაფა ალი, სელიანიქი, იბრაჰიმ ფეჩევი და მუნჯიმ-ბაშია³⁰. თბილისში შესვლისას ოსმალთა ლაშქარს არავითარი წინააღმდეგობა არ შეხვედრია. ქალაქი ცარიელი დახვდათ, მოსახლეობა გახიზნულიყო. ჩანს, დაუთ-ხანსა და ოსმალებს შორის შეტაკებებს, მართლაც, ჰქონია ადგილი, მაგრამ ოსმალოს რომ თბილისი ცარიელი დახვდა, ეს თავად რაჰიმზადეს თხზულებიდანაც ირკვევა, იგი წერს: სიმშვიდემოწყურებული, დაფანტული რეაია „უოველდღიურად თავის ადგილზე ბრუნდებოდა. წარჩინებულმა კაცებმა ფადიშაჰის უპირატესობა აღიარეს... და მათი უმეტესობა თავის კარ-შიდამოს დაუბრუნდა“³¹. რაჰიმზადეს ძლიერ მოსწონებია თბილისის ციხე: „თბილისსაჲ ციხე ისეთ კარგ ციხედ იქცა, რომ მისი თხრილი და კედელი გარეგნობით არაბეთის ქვეყნის ალეპოს ციხეს ჰგავს და მტკვრად სახელდებული მდინარე კი დიდი ღუზის მსგავსია“³² — წერს იგი. პარსკეც დღეს ფადიშაჰის სახელზე ხუტბა აღაეღინეს³³. თბილისიდან გამგზავრების წინ თბილისის ციხე თოფიარალით მოამარაგეს, მეომრები ჩააყენეს და სანჯაყბეგი დაუნიშნეს³⁴.

თხზულებაში დაწვრილებითაა აღწერილი კახთა მეფის ალექსანდრე ლევანის ძისა (1574—1605) და ლალა მუსტაფა ფაშას შეხვედრა, რომელიც ქაბურის (იორის) წყლის მარცხენა სანაპიროზე შემდგარა. ოსმალეთის არმიის მთავარსარდალმა საგანგებო შეხვედრა მოუწყო მას, საზეიმოდ გამოწყობილი ლაშქარი ორ ნაწილად გაჰყო და ალექსანდრემაც მათ შორის გაიარა. ლალა ფაშასთან შეხვედრისას იგი ცხენიდან ჩამოხტა და ხელი ჩამოართვა. რაჰიმზადეს თქმით, ამ დროს, ლალა ფაშა ისევ ცხენზე იყო ამხედრებული და ზევიდან დაჰყურებდა კახთა მეფეს. შემდეგ სტუმრის პატივსაცემად, უფრო მეტად კი ოსმალეთის ძლიერების საჩვენებლად და ალექსანდრე მეფის დასაშინებლად, ოსმალეთის ლაშქარმა აღლუმი გამართა. მუსტაფა ფაშამ ალექსანდრეს სამი შესანიშნავი ხალათი და ერთი მოოჭვილი ჭილა უბოძა. ხალათებით დასაჩუქრა ასევე ალექსანდრეს თანმხლები 150 პირი და დანარჩენ ქართვე-

²⁹ ე. მამისთვალის შვილი, საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი XV საუკუნის მეორე ნახევარსა და XVI საუკუნეში (ევროპული წყაროების მიხედვით), თბ., 1981, გვ. 179

³⁰ تاريخ عثمان پاشا، ابو بكر، ج. 22; نصرتنامه، ენური ნუსხა; მუსტაფა სელიანიქი, გვ. 263; იბრაჰიმ ფეჩევი, გვ. 41, 42; მუნჯიმ-ბაშია, გვ. 137.

³¹ رحیمی زاده جاش، ج. 34.

³² იქვე.

³³ იქვე.

³⁴ იქვე, გვ. 35.

ლებსაც სხედასხვა პატივი მიაგო. ამის შემდეგ, თადიშაჰის სახელზე ხუტბა წაიკითხეს და ბოლოს, „შემოერთების შესახებ მშვიდობის წიგნი და უზენაესი ბარათი გაიცა და შედეგი ამისა იყო სიმშვიდის ჩამოგდება“³⁵.

ესაა ძირითადად ის, რისი ამოკითხვაც შეეძლოთ. ამავე მოვლენების ამსახველ სხვა ქართულ, ოსმალურ, სპარსულ და ევროპულ წყაროებთან რაჰიმიზადეს ცნობების შედარებამ გვიჩვენა, რომ მის თხზულებაში საქართველოს შესახებ დაცული ცნობები მოვლენებს სიმართლით ასახავს, ეს კი საშუალებას გვაძლევს, რომ ჰარამი იბრაჰიმ რაჰიმიზადე ჩვეუმი სანდო ავტორად ვიგულოთ.

М. А. ИЛУРИДЗЕ

СВЕДЕНИЯ ИБРАГИМА РАХИМИЗАДЕ О ГРУЗИИ

Резюме

Историк XVI века Харими Ибрагим Рахимизаде Чавуш является автором трёх сочинений: 1) Книга побед султана Мурад-хана; 2) Книга завоевания Гянджи; и 3) Книга завоевания Тебриза. Все три сочинения хранятся в Стамбульской библиотеке, в одна копия „Книги завоевания Гянджи“ находится в библиотеке Топкапского дворца, в Эрванском замке.

Наибольший интерес для нас представляет „Книга побед султана Мурад-хана“. В ней описывается поход Лали-Мустафы-Паши на Грузию в 1578 г., непосредственным участником которого является сам автор. Абубекр рассказывает о походе на крепость Олтиси, принадлежащую атабегу Кваркваре IV, о прибытии послов царя Имеретии Георгия II в местечко „Басмалы“ и принесение ими присяги на верность османам, о прибытии в Артаан послов вдовы атабега Кайхосро II Дедисмеди. В памятнике описано также взятие крепости Иблис/Кажди, Чылдырская битва, усмирение Кваркваре IV и Манучара II; выплата последними османам „Джизии“, вступление в Тбилиси войска Лали-Паши и столкновение его с Дауд-ханом, встреча царя Кахетии Александра с Лали-Пашой и т. д.

„Книга побед султана Мурад-хана“ и вышеуказанные сочинения Рахимизаде до сих пор не опубликованы.

წარმოადგინა საქართველოს რესპუბლიკის მეცნიერებათა აკადემიის აკად. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტმა.

³⁵ رحیمی زاده جاوش 37. 37.

5. „მ ა ე ნ“, ისტორიის სერია. 1992, № 1.